

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук,
професор, завідувач
відділу всесвітньої
історії і міжнародних
відносин

*Інститут
історії України
НАН України*

СЕРГІЄНКО Т.С.,
викладач

*Ужгородський
національний
університет*

Десятирічний досвід українсько-словацького співробітництва засвідчує можливість тісної партнерської співпраці між різними за потенціалом, розмірами і глибиною та характером реформних перетворень державами Центрально-Східної Європи. Для Словацької Республіки. Україна – найбільший сусід, а для України, навпаки, СР – найменша з-поміж межуючих із нею держав на заході. Але це не стало на заваді формування рівноправних українсько-словацьких стосунків на принципах взаємної поваги суверенітету і незалежності.

Україна і Словацька Республіка – нові незалежні європейські держави, які виникли внаслідок вікових національно-визвольних змагань українського і словацького народів, перемоги громадянського демократичного руху над тоталітаризмом на зламі 80-90-х

**УКРАЇНСЬКО-
СЛОВАЦЬКІ
ВІДНОСИНИ:
ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ**

років ХХ століття, кардинальної зміни міжнародних відносин і припинення двополюсного протистояння в Європі і світі. Принципово схожим є генетичне походження сучасної суверенної державності України та СР: вони обидві усамостійнилися мирним шляхом в процесі розпаду колишніх соціалістичних федерацій – радянської і чехословацької. Україна – єдина із пострадянських держав, яка безпосередньо межує із Словаччиною. Впродовж останніх десяти років в основному співпали головні українські і словацькі завдання національно-державного будівництва, боротьби за міжнародне визнання наших країн та реалізації політики безпеки і співробітництва. Україна була першою державою, яка в 1993 р. визнала незалежність СР. Між Україною та СР з самого початку не існувало принципових розбіжностей або спірних питань, які не можна було б вирішити шляхом переговорів, компромісів і зміцнення добросусідських відносин. Все це заклало основу динамічного розвитку українсько-словацького співробітництва протягом останнього десятиріччя.

Завдяки зваженим, скоординованим і цілеспрямованим спільним зовнішньополітичним діям Україна і СР сформували уже впродовж 90-х років ХХ століття не тільки стійкі двосторонні зв'язки на різних рівнях, але й основу цілісної системи стратегічного партнерства. Вона охоплює весь комплекс українсько-словацького співробітництва і базується на співпаданні головних національно-державних інтересів наших країн та погодженій реалізації їх через механізми координації діяльності двох суверенних держав на міжнародній арені.

Можна виділити два основні етапи еволюції відносин між Україною та Словаччиною на зламі другого і третього тисячоліть. Де перший – з початку 90-х років до 2000 р., включно, та другий – сучасний. На першому етапі, на нашу думку, доцільно визначити наступні періоди: 1) підготовчий період – 1990-1993 рр., коли ще рухаючись до державної незалежності – Україна (1991 р.) і Словаччина (1993 р.) встановлювали попередні, неінституційовані зв'язки; 2) період становлення і розвитку партнерських відносин – 1993-1998 рр., як період цілеспрямованого формування системи двосторонньої взаємодії, основу якої заклав Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою від 29 червня 1993 р.; 3) період якісних змін – 1999-2000 рр., коли з певних причин ускладнилися взаємини між нашими країнами, але розгорнувся і пошук оптимальних варіантів співробітництва в нових умовах внаслідок вичерпання в основному екстенсивних факторів його розвитку.

На порозі третього тисячоліття українсько-словацькі стосунки вступили до нового етапу розвитку, основним завданням якого буде максимальне використання потенціалу двостороннього співробітництва для

успішної реалізації євроінтеграційних планів України та СР. Українська сторона прагне через зміцнення співпраці зі Словаччиною та іншими державами Центрально-Східної Європи уникнути загрози можливої ізоляції на європейському напрямку після першої хвилі розширення Європейського Союзу на Схід та, по можливості, впродовж найближчого десятиліття здобути статус асоційованого членства в ЄС. А СР має підстави завершити у 2002 р. переговорний процес і процедуру "скрінінгу" з Європейською Комісією, ставши у 2004 р. повноправним членом ЄС. У листопаді 2002 р. на саміті НАТО в м.Прага Словаччина може також отримати запрошення на вступ до Північноатлантичного блоку. Для ефективного функціонування партнерської співпраці України і СР у таких принципово нових геополітичних умовах необхідно об'єктивно і критично проаналізувати та узагальнити досвід попереднього етапу українсько-словацького співробітництва.

До беззаперечних позитивів і досягнень співпраці між Україною та СР за минулі 10 років відноситься те, що сформувалася стійка система міждержавних взаємозв'язків на всіх рівнях – починаючи від регулярних візитів, переговорів і консультацій представників вищих органів законодавчої і виконавчої влади двох країн і закінчуючи постійними контактами деяких регіональних і місцевих органів державної влади і самоврядування України і Словаччини. Важливу роль у швидкому становленні такої системи зв'язків на всіх рівнях відіграло і те, що чеські і словацькі владно-політичні сили заздалегідь впродовж 1990-1992 рр. готувалися до усамостійнення своїх республік через договірне припинення федерального союзу в рамках Чехословаччини і, відповідно, налагоджували попередні контакти із зарубіжними державами, в т.ч. і Україною¹. Словаччина ще з 1990 р. виборювала у федеральній владі право на певну самостійність у діях на міжнародній арені. Було створено навіть Міністерство зовнішніх стосунків Словаччини. Глава цього відомства – міністр Павел Демеш у листопаді 1991 р. відвідав Україну². Наприкінці 2002 р., коли питання чесько-словацького розлучення було остаточно вирішено, з ініціативи підготовки безпроблемного визнання українською державою СР і ЧР після майбутнього проголошення їх незалежності до Києва прибув Голова Федеральних Зборів Чехословаччини, майбутній перший президент Словаччини Міхал Ковач (1993-1998 рр.)³. Зустрічним жестом доброї волі стало визнання Україною суверенної Словаччини з першого ж дня її існування – 1 січня 1993 р. Знаменно і те, що Україна визнала незалежність СР першою з-поміж держав світу. 29-30 червня 1993 р. М.Ковач, уже як президент СР, здійснив офіційний візит в Україну, під час якого був підписаний базовий договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між

Україною і Словаччиною. Надалі, правда, тривало – до 2001 р. в українсько-словацьких стосунках не було офіційних взаємовізитів на рівні глав держав. Та М.Ковач і Л.Кучма зустрілися на самміті президентів центральноєвропейських держав у січні 1998 р. в словацькому місті Левоча. Український президент у червні 1999 р. був у Братиславі серед почесних гостей на інавгурації обраного вперше в загальнонародному голосуванні президента СР Рудольфа Шустера. У вересні цього ж року президенти України і СР зустрілися на самміті Балто-Чорноморської співдружності в м. Ялті. У листопаді 1999 р. Р.Шустер взяв участь у інавгурації Л.Кучми, обраного вдруге на президентський пост⁴. Крім того, обидва президенти продовжували зустрічатися на щорічних саммітах глав держав центральноєвропейських країн та інших міжнародних заходах. Але затяжна пауза в офіційних візитах на найвищому рівні певним чином гальмувала принципове розв'язання накопичених проблем у стосунках між Україною і СР, не дозволяла детально погодити концептуальні питання стратегії розвитку співробітництва між нашими країнами. Тому особливе значення мав візит президента України Л.Д.Кучми до Словаччини 12-14 червня 2001 р. Фактично це був перший офіційний візит українського президента в СР та друга офіційна зустріч глав двох держав, починаючи з 1993 р. Результати переговорів на найвищому рівні і досягнуті домовленості під час червневого 2001 р. візиту президента України до СР обидві сторони розцінили як якісний прорив в українсько-словацьких стосунках⁵.

Вузлові питання двосторонніх відносин більш інтенсивно розглядалися на офіційних переговорах глав урядів України і Словаччини та представників міністерств і відомств двох держав. У середині червня 1995 р. прем'єр-міністр СР Владімір Мечіар відвідав з офіційним візитом м. Київ. 22-23 січня 1996 р. відбулися переговори урядових делегацій України і Словаччини у Високих Татрах. Головним предметом обговорення стали питання нарощення обсягів взаємної торгівлі. Занадто оптимістично пропонувалося збільшити взаємний товарообіг з 300 млн. дол. США у 1995 р. до 1 млрд. дол. США у 1996 р. Словацька сторона настоювала на підготовці двосторонньої угоди щодо створення зони вільної торгівлі у економічних стосунках СР з Україною. СР також висловила готовність підтримати кроки України з підготовки вступу до Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі (СЕФТА)⁶. У березні 1997 р. відбулася зустріч урядових делегацій, очолюваних прем'єр-міністрами України і СР в м. Ужгород.

Загалом, період 1995-1997 рр. варто вважати часом найбільш інтенсивної міжурядової взаємодії щодо покращення всіх видів українсько-словацького співробітництва, насамперед в економічній

сфері. Але в подальшому реалізація двосторонніх домовленостей на рівні глав урядів та міністерств і відомств України і СР із розширення двостороннього співробітництва суттєво ускладнилася через гальмуючу дію низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. Світова фінансова криза, колапс в Росії 1998 р., що негативно відбилися і на українській та словацькій економіці, призвели до різкого скорочення обсягів взаємної торгівлі. Фактично тільки в 2001-2002 рр. Україна і СР починають наближатися до її кількісних показників докризового рівня. Щодо стабільних середньорічних обсягів українсько-словацького товарообігу в розмірі 1 млрд. дол. США поки що не може бути і мови. Тривалий час Україна не здатна змінити несприятливу і відсталу товарну структуру експорту до СР, де понад 50% складає сировина і напівфабрикати з низькою часткою доданої праці. Лише наприкінці 90-х років вдалося перебороти засилля бартеру у двосторонній українсько-словацькій торгівлі.

Тому друга половина 90-х років ХХ століття в стосунках між Україною і СР була переважно періодом інтенсивного розвитку зовнішньополітичних відносин. Але і в цій сфері не обійшлося без проблем. У 1999 р. розгорнулося дипломатичне суперництво між нашими державами за місце непостійного члена у Раді Безпеки ООН, яке в кінці кінців виборолла Україна. 28 червня 2000 р. Словаччина ввела візовий режим для в'їзду на її територію громадян України. Такі коливання можна з-поміж іншого вважати і наслідком недостатнього рівні координації зовнішньополітичних кроків між Україною та СР і непослідовності реалізації політики стратегічного партнерства з боку обох держав. Відомий словацький політолог, спеціаліст із словацько-українських відносин Олександр Дулеба взагалі вважає, що у 90-ті роки Україна не зайняла належного їй місця у східній політиці СР, де пріоритет надавався розвитку стосунків із Російською Федерацією. О. Дулеба стверджує, що в цей час для Словаччини Київ знаходився у "глибокій тіні" Москви⁷.

Разом з тим, українсько-словацьке співробітництво здійснюється у багатьох життєво важливих сферах – координація зовнішньополітичних кроків на міжнародній арені, насамперед, погодження дій щодо формування нової системи безпеки і співробітництва на європейському континенті в рамках ОБСЄ, демократизації суспільства за європейськими стандартами у співпраці з Радою Європи, розвиток регіонального і субрегіонального співробітництва в рамках Центральноевропейської ініціативи і Балто-Чорноморської співдружності та інших міжнародних організацій і об'єднань; розширення зовнішньоекономічних зв'язків – стабілізація і нарощення обсягів взаємної торгівлі, вдосконалення її товарної структу-

ри, виробниче кооперування, сприяння притоку інвестицій та їх взаємний захист, співпраця в трансєвропейському і євроазійському транзиті товарів, підготовка і реалізація погоджених проектів транзиту енергоносіїв та альтернативних джерел енергопостачання наших держав тощо; спільний захист довкілля - насамперед, господарювання на прикордонних ріках, формування системи попередження, запобігання і ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф, створення міжнародних національних парків і біосферних заповідників; гуманітарне і культурне співробітництво – обширні літературні і культурно-мистецькі зв'язки та взаємовпливи, співпраця наукових, учбових та інших освітніх закладів, взаємне визнання документів про отриману освіту, гарантії збереження етноспецифіки і підтримка культурно-національного розвитку словацької меншини в Україні, української і русинської – в Словаччині.

Імпульс розвитку українсько-словацьких зв'язків дав комплекс двосторонніх документів, підписаних під час візитів прем'єра (грудень 2000 р.), а потім президента України (червень 2001 р.) до Словаччини. Враховуючи ці нові документи, на сучасному етапі міжнародно-правову основу українсько-словацького співробітництва складають понад 60 міждержавних, міжурядових, міжвідомчих та міжрегіональних договорів, угод, конвенцій і протоколів.

З-поміж принципово важливих двосторонніх документів останнього часу, які відкривають нові напрямки в українсько-словацьких стосунках, варто виділити Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки "Про транскордонне співробітництво" (грудень 2000 р.). За оцінками українських спеціалістів-міжнародників, це – єдина серед угод, укладених Україною із сусідніми державами, яка відповідає загальноєвропейським стандартам і побудована на положеннях базового документа Ради Європи – Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (м. Мадрид, 1980 р.) та двох додаткових протоколів до неї (1995 р. і 1998 р.)⁸. Реалізація цієї угоди дозволить більш інтенсивно будувати систему транскордонного і міжрегіонального українсько-словацького співробітництва. Вона може динамізувати і дещо застиглу зараз співпрацю українських областей і словацьких країв у рамках створеного в 1993 р. Карпатського Єврорегіону⁹. З певних політичних причин східнословацькі адміністративно-територіальні одиниці, які разом із Закарпатською областю були засновниками цього єврорегіону, до кінця 90-х років мали тільки статус асоційованого членства. Це, на думку словацьких спеціалістів, привело до втрати Словаччиною на певний час шансу на ефективний розвиток транскордонного, єврорегіонального співробітництва як з Україною, так і з УР та РП¹⁰.

Таким чином, українсько-словацькі стосунки на сучасному етапі продовжують збагачуватися новими напрямками, видами і формами співробітництва. Водночас, не варто повністю заперечувати, що у двосторонніх відносинах між Україною та Словаччиною впродовж минулого десятиліття не відчувалася дія своєрідного геополітичного синдрому “великого сусіда”. Цей феномен проявляється у тому, що невеликі за розміром країни майже рефлексивно займають стриману і самозахисну позицію у стосунках з більш масштабною сусідньою державою. Тим самим вони чинять опір навіть потенційній можливості потрапити під вплив, домінацію чи й залежність від “великого сусіда”. Та і в цьому сенсі даний стереотип з початку 90-х років ХХ століття впливав на формування зовнішньополітичного курсу одночасно обох держав. Якщо для Словаччини “великим сусідом” була і є Україна, то для України – Російська Федерація. Більші за розмірами і вагою у світовій чи регіональній політиці держави подеколи схильні дещо зверхньо відноситися до менших сусідів.

Державно-політичним, економічним, інтелектуальним елітам та іншим групам впливу на зовнішню політику молодих країн досить складно позбутися такого плану стереотипів. Прагнучи до самоутвердження на міжнародній арені, вони у відповідь почасти амбітно гіперболізують місце і роль власної держави в системі глобальних, континентальних і регіональних міжнародних відносин. Нерідко, поряд з цим, дещо безпідставно перебільшуються і зовнішні загрози її самостійному існуванню. Такі підходи – прояв геополітичної невизначеності молодих держав внаслідок незавершеності процесу структуризації суспільства і консолідації нації, вибору історичного шляху розвитку і стратегічних пріоритетів зовнішньої політики. Можливо, вказані стереотипи – це тільки “хвороби росту” в процесі будівництва незалежної державності. Однак, вони суттєво деформують сприймання зовнішнього світу національно-державними елітами і звужують поле для зовнішньополітичних маневрів, досягнення консенсусу і компромісів.

З-поміж факторів, які знижували ефективність українсько-словацької взаємодії впродовж минулого десятиріччя, можна вказати на суперечливі наслідки не завжди зважених рішень і кроків державно-політичних еліт, різноманітних кіл і груп впливу, безпосередніх суб'єктів двосторонніх стосунків. Тому зовсім не випадково в українсько-словацьких відносинах не вдалося хоча б тимчасово запобігти введенню Словаччиною – першою серед держав Центрально-Східної Європи у 2000 р. візового режиму в'їзду на її територію для громадян України. З іншого боку, об'єктивний аналіз цього аспекту українсько-словацьких стосунків має важливе значення для

грунтовної підготовки України до стабільного функціонування двосторонніх відносин з іншими державами Центрально- і Південно-Східної Європи в аналогічних ускладнених умовах, які неминучі після вступу РП і УР до ЄС, а Румунії – до НАТО.

І, наприкінці, у геополітичному контексті Україна і Словаччина – сусіди першого порядку, які безпосередньо межують і мають спільний державний кордон. Для підтримання стабільності в регіоні Центрально-Східної Європи виключно важливе значення має розвиток добросусідських відносин між ними. Врегулювання стосунків і розвиток співробітництва із сусідніми країнами є також, згідно із загальноєвропейськими принципами, однією із головних передумов включення нових незалежних держав в інтеграційні процеси на європейському континенті. А інтеграція в об'єднану Європу – декларовані пріоритети зовнішньої політики України та СР. Виходячи із спільності національно-державних інтересів двох наших держав щодо інтеграції в об'єднану Європу та поглиблення добросусідських відносин доцільним представляється розробка стратегічної концепції і довгострокового плану співробітництва України і СР в нових геополітичних умовах.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Kovac D. Dejiny Slovenska. – Praha: Lidove noviny, 1998. – S.321-328.
- ² Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка // Мельникова І.М., Євсєнко І.В., Знаменська М.В., Мартинов А.Ю., Нікіфорук Д.І. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С.257.
- ³ Вовканич І.І., Сюсько І.М. Становлення міждержавних взаємин Чехії, Словаччини та України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.7. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – С.226.
- ⁴ Slovensko 2000. Suhrna sprava o stave spolocnosti. / Ed. G.Meseznikov. – Bratislava: Institut pre verejne otazky, 2000. – S.388.
- ⁵ Slovensko 2001. Suhrna sprava o stave spolocnosti. / Ed. G.Meseznikov. – Bratislava: Institut pre verejne otazky, 2000. – S.330.
- ⁶ Slovensko 1996. Suhrna sprava o stave spolocnosti a trendoch na rok 1997. / Ed. M.Butora. – Bratislava: Institut pre verejne otazky, 1997. – S.80-81.
- ⁷ Duleba A. Slovenska vychodna politika: Kyjev v hlubokom tieni Moskvy // Medzinarodni politika. – 1997. – №4. – S.14-16.
- ⁸ Динніс Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов. ред. С.В.Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С.117-118.
- ⁹ Див.: Карпатський Єврорегіон: 5 років діалогу і співробітництва. Спецвипуск. – Ужгород: ІВА, 1998; Carpatian Euregion. – Uzhgorod, 2001.
- ¹⁰ Polakovic I. Premarnena sanca nasej ambicie // Profit. – 2000. – №50. – S.36-37.

Надійшла до редакції 21.02.2002